

Лілія ХАРЛАМОВА (Кіровоград, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ДІЯЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНИХ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Автор визначає зміст процесуально-діяльницького компоненту соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень, обґрунтовує можливість його формування під час вивчення гуманітарних навчальних дисциплін, аналізує реалізацію діяльницького та діалогічного підходів у процесі формування процесуально-діяльницького компоненту соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, діяльницький підхід, діалогічний підхід, гуманітарні навчальні дисципліни, майбутні менеджери міжнародних авіаційних перевезень.

The author has determined the content of the procedural and functional component of social and cultural competence of future managers in international aviation transportations, proved the possibility of its forming in the process of studying the humanities, analysed the implementation of functional and dialogic approaches in the process of forming the procedural and functional component of social and cultural competence of future managers in international aviation transportations.

Key words: social and cultural competence, functional approach, dialogic approach, the humanities, future managers in international aviation transportations.

Постановка проблеми. У зв'язку із розширенням економічних і культурних зв'язків України з іншими країнами світу зростає потреба у висококваліфікованих фахівцях, готових до продуктивного спілкування із зарубіжними партнерами. Особливі вимоги ставляться до фахівців, які працюють у сфері міжнародних перевезень. Саме від їхньої культури залежить ефективність професійної діяльності, яка характеризується різноманітністю і частотою контактів, швидкою зміною обставин, людей.

Особливий інтерес науковців має викликати проблема оволодіння майбутніми фахівцями моделями поведінки через безпосереднє застосування іноземної мови вербальними та невербальними засобами, які прийняті в різних лінгвокультурних спільнотах, усвідомлення ними специфічних національних особливостей сприйняття світу, що складає основу соціокультурної компетентності

Аналіз досліджень. Дослідження проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців у процесі вивчення іноземної мови здійснювали О. Бірюк, В. Василевич, В. Калінін, Т. Колодько, О. Коломінова, І. Кушнір, Л. Риченкова, В. Сафонова, П. Сисоєв, С. Шехавцова та ін. Проблема підготовки майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень є малодослідженою. Окремі питання підготовки менеджерів зовнішньоекономічної діяльності висвітлені в дослідженнях Н.Л. Замкової (формування професійних якостей), Н.В. Логутіної (формування готовності до професійного іншомовного спілкування), А.І. Петрової (формування іншомовної компетентності).

Узагальнюючи завдання підготовки менеджерів із міжнародних авіаційних перевезень, відзначаємо, що у процесі професійної освіти у студентів повинна формуватися соціокультурна компетентність, що передбачає наявність знань про національно-культурні особливості різних країн, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки представників різних народів, здатність та готовність будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм, здатність забезпечити адекватне міжкультурне спілкування, взаєморозуміння. Взаєморозуміння базується на соціологічному аспекті: усвідомлення спільності залежності культури одного народу, країни, суспільства від культури іншого народу, країни, суспільства. Важливим для взаєморозуміння є ціннісний аспект: усвідомлення цінностей іншої культури за умови такого ж ставлення до рідної культури, визнання чужих цінностей, права інших на такі цінності, повага до цих цінностей, навіть якщо вони не приймаються особистістю. Взаєморозуміння приводить до координації, співробітництва в діяльності, коли предмет спілкування є особистісно значимим для всіх співрозмовників, коли зняті смислові бар'єри. На думку Ю. Пасова, взаєморозуміння складається із соціологічного аспекту (усвідомлення спільності та залежності однієї культури від іншої), соціокультурного аспекту (кожен учасник спілкування набуває соціокультурний статус суб'єкта, на чому й базується його мовленнєва і немовленнєва поведінка), аксіологічного або ціннісного аспекту (усвідомлення і розуміння цінностей іншої культури), психологічного аспекту (передбачає співробітництво і спільну діяльність при наявності особистісного, емоційного і смислового контактів) [3].

Мета статті – визначення змісту процесуально-діяльнісного компоненту соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень та аналіз деяких підходів, на основі яких здійснюється формування цього компоненту у процесі вивчення гуманітарних навчальних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурна компетентність, на нашу думку, включає взаємопов'язані компоненти через поняття культурного та соціального контекстів. Контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу, соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні. В культурі визначені цінності, які є основою для орієнтування в складних соціальних відносинах. Тому ми виділяємо такі компоненти соціокультурної компетентності майбутніх фахівців: мотиваційно-ціннісний, інформаційно-змістовий; процесуально-діяльнісний, рефлексивно-оцінний.

На основі аналізу основних підходів до визначення суті соціокультурної компетентності та змісту підготовки майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень ми визначили зміст процесуально-діяльнісного компоненту соціокультурної компетентності, що передбачає сформованість у фахівців таких елементів: уміння виділяти загальне та культурно-специфічне в розвитку різних країн, соціальних верств населення; здатність сприймати ціннісні орієнтири представників різних культур; уміння здобувати соціокультурну інформацію із різних типів аутентичних текстів; уміння виділяти культурні цінності через спостереження за носіями інших культур і взаємодію з ними; уміння постійно оновлювати оперативну частину свого міжкультурного досвіду; уміння вибирати прийнятний у соціокультурному плані стиль поведінки в умовах міжкультурної комунікації з метою досягнення взаєморозуміння на основі створення загального значення; уміння представляти в умовах іншомовного міжкультурного спілкування рідну країну та культуру, зразки і стилі життя людей в ній; уміння використовувати культурні відмінності для забезпечення і розвитку власної культури; уміння успішної взаємодії особистості, як з членами власної групи, так і з представниками інших груп, несхожих за різними ознаками; інтелігентність і делікатність, вміння бути коректним, толерантним, ввічливим; творче ставлення до справи, принциповість і вимогливість, соціальну відповідальність, готовність до прийняття обґрунтованих рішень; уміння мобілізувати свій особистий потенціал для розв'язання різноманітних завдань; освоєння культурно-освітнього простору через освоєння ціннісних орієнтирів; уміння творчо проектувати реально життєві ситуації та самостійно вирішувати міжкультурні та соціокультурні труднощі при спілкуванні з представниками різних мов та культур; уміння аналізувати процеси, що відбуваються в соціокультурному просторі, їх вплив на ефективність професійної діяльності; уміння виокремлювати соціокультурні проблеми, які виникають у процесі взаємодії; уміння інтегрувати себе у сучасне культурно-економічне середовище; уміння проектувати соціокультурну взаємодію, визначати її цілі; уміння моделювати методи, прийоми, засоби вирішення соціокультурних завдань; уміння визначати оптимальні технології соціокультурної взаємодії; володіння стратегіями вироблення загального, єдиного для комунікантів значення того, що відбувається; володіння стратегіями гармонізації стосунків учасників міжкультурного спілкування та досягнення на цій основі результату – продукту міжкультурного спілкування; уміння співпрацювати в різних соціальних групах (команда, корпорація, колектив); уміння орієнтуватись і приймати рішення в різних ситуаціях соціальної взаємодії; уміння розв'язувати конфлікти; толерантне ставлення до оточення (у тому числі до всього того, що провокує небажані реакції, небажану поведінку); володіння діловим етикетом та мовленнєвою етикою; уміння створювати доброзичливу, сприятливу атмосферу в процесі соціокультурної взаємодії; критичне мислення; високий рівень творчості у вирішенні проблемних ситуацій; уміння проведення ділових зустрічей, бесід, нарад, ведення переговорів; уміння брати участь у створенні спільних проектів, виступити з доповіддю, звітом.

Основою формування соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень ми обрали гуманітарні дисципліни, ґрунтуючись на таких міркуваннях.

Вивчення мови та культури одночасно є ефективним, оскільки дозволяє поєднувати країнознавство з мовними явищами, які є не лише засобом комунікації, а й спосіб ознайомлення студентів із новими для них фактами, культурними явищами. При цьому вивчення мови відбувається через пізнання культури, а культура пізнається через засвоєння мови.

Мова є важливим засобом соціалізації особистості, її залучення до культури народів світу є. У процесі обміну досвідом між індивідами та спільнотами людей зберігаються культурні надбання, розширюються погляди на світ, а це, в свою чергу, розвиває соціальну сутність

людини. Розгляд мови як соціального явища включає одночасно культурні, комунікативні, розвивальні, виховні, особистісні аспекти. У процесі оволодіння рідною та іноземними мовами відбувається уточнення образу рідної етнолінгвокультури студента і розвиток його соціокультурної компетентності на основі розуміння традицій та цінностей як носіїв рідної, так і носіїв іноземної мови, що вивчається, адекватно реалізувати потребу в соціальній адаптації та інтеграції як в рідний культурний і професійний соціум, так і в соціум носіїв мови, що вивчається. Багатомірність спілкування виступає засобом навчання, що значно розширює можливості гуманітарних навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах.

У процесі формування процесуально-діяльнісного компонента соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень ми спиралися на діяльнісний підхід (О. Леонтьєв [2]), коли студенти відтворюють процесуальні механізми тієї чи тієї діяльності з метою засвоєння способів їх реалізації. У цьому разі розробляється система діяльнісних схем, способів діяльності, що спрямовані на розв'язання соціокультурних проблем, які виникають у професійній діяльності менеджерів міжнародних перевезень.

Реалізація діяльнісного підходу під час формування процесуально-діяльнісного компоненту соціокультурної компетентності характеризується такими ознаками: цілісність логічного й образного, емоційного й раціонального, матеріального й духовного, теоретичного й практичного; результатом діяльності є, в першу чергу, перетворення самих суб'єктів діяльності – майбутніх фахівців, хоча відбувається і перетворення оточуючої дійсності через відтворення соціокультурного досвіду; процес діяльності спрямовано на суб'єкт-суб'єктну взаємодію; майбутній фахівець розширює уявлення про себе, самостверджується завдяки реалізації в соціокультурній діяльності, що слугує основою для розвитку його мотиваційної сфери.

Основою для застосування діяльнісного підходу є моделювання ситуацій міжкультурного професійного спілкування, коли студенти одночасно засвоюють знання та дії, що моделюють практичне виконання роботи за фахом, тобто операції з планування, організації, координації, мотивації, контролю та пошуку розв'язку професійних завдань, наприклад, з розробки проектів, підписання договорів та появи нових контактів у сфері міжнародних авіаційних перевезень.

Звертаємо увагу й на те, що фахівець у спілкуванні з представниками різних культур має переключатися із одних стереотипів рольової поведінки на інші, адже приналежність до певної культури і соціуму накладає свій відбиток на спосіб мислення, детермінує уявлення та оцінні позиції, асиметричність як ознака нерівності соціального положення може зумовити неповне або неправильне розуміння. Тому звертаємо увагу студентів на спільні та відмінні особливості англомовної, німецькомовної та україномовної культур, окреслюючи їхні ознаки та характеристики, визначивши типові особливості комунікативної поведінки учасників міжкультурного спілкування англомовної, німецькомовної та україномовної спільнот.

Моделювання спочатку передбачає імітацію специфічних тактик вербальної та невербальної поведінки. На наступних етапах відбувається використання тактик вербальної та невербальної поведінки у нових поєднаннях і умовах на основі знання правил етикету країн, мова яких вивчається. Моделювання супроводжується діями з коректування.

У процесі формування процесуально-діяльнісного компонента соціокультурної компетентності ми також спираємось на діалогічний підхід у педагогічному процесі. Важливість застосування цього підходу визначається багатьма факторами.

Згідно із тенденціями щодо демократизації суспільних процесів відбувається орієнтація на ідеал активного суб'єкта діяльності і спілкування ("людину культури"), формування якого має відбуватися, на думку Г. Балла, "цілеспрямованим включенням учасників освітнього процесу у "великі діалоги", що розгортаються у людській культурі, будучи провідним механізмом її розвитку" [1: 126].

У процесі організації навчального діалогу відбувається перехід від суб'єкт-об'єктної взаємодії до суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Ми поділяємо точку зору авторів, згідно з якою суб'єкт-об'єктна взаємодія у навчальному процесі призводить до результату у вигляді репродуктивних утворень. І навпаки, продуктивність, творчість студентів пов'язана із умінями викладача здійснювати взаємодію із студентами. Вибір засобів психолого-педагогічного впливу залежить від того, які аспекти культури формуються у певний момент професійної підготовки.

По-друге, студенти схильні наслідувати способи і прийоми спілкування викладача, переносити їх у контекст майбутньої професійної діяльності. Якщо процес навчання будується на основі діалогічної взаємодії, то і у процесі наступної професійної діяльності фахівці будуть прагнути до побудови діалогу з партнерами по діяльності, будуть демонструвати високу духовну

і моральну культуру (інтелігентність і делікатність, вміння бути коректним, толерантним, ввічливим), творче ставлення до справи, принциповість і вимогливість, соціальну відповідальність, готовність до прийняття обґрунтованих рішень.

Крім того, у навчально-виховному процесі вищої школи діалог є умовою бачення кожним із партнерів себе збоку, що дає можливість глибше зрозуміти себе, що, в свою чергу, призводить до самовдосконалення.

Реалізація діяльнісного та діалогічного підходів з метою формування процесуально-діяльнісного підходу соціокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень під час вивчення гуманітарних дисциплін нами здійснюється через впровадження ситуаційних вправ, що поєднують в собі соціокультурний матеріал із змістом професійної діяльності.

Висновки. Рівень підготовки майбутніх фахівців залежить від умов навчання, застосування різноманітних підходів в організації навчальної та соціокультурної діяльності, включення студентів в активну діяльність на основі діалогу з об'єктами культури, викладачами, іншими студентами та самим собою. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці технології впровадження системи ситуаційних вправ з метою формування всіх компонентів загальнокультурної компетентності майбутніх менеджерів міжнародних авіаційних перевезень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. А. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири / Г. А. Балл // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / за ред. І. Я. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – 300 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев // Избранные психологические произведения: В 2-х т. – Т. 2. – М.: Педагогика, 1983. – С. 94–231.
3. Пассов Е. И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования: концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Ефим Израильевич Пассов. – М.: Просвещение, 2000. – 173 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Харламова Лілія Степанівна – викладач кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Юлія ЯЩЕНКО (Черкаси, Україна)

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» І «КОМПЕТЕНЦІЯ» В ОСВІТІ

У статті розглянуто й проаналізовано сутність основних понять компетентнісного підходу – «компетентність» і «компетенція» – з позицій вчених різних напрямів освіти різних країн. Також подано авторське визначення цих дефініцій.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, цінності, здатності, професійна діяльність.

The essence of the main concepts of competence approach – “competence” and “competency” – from the points of view of different education schools in different countries are considered and analyzed in the article. The author’s variant of the definition of these notions is presented in the work.

Key words: competence, competency, competence approach, values, abilities, professional activity.

Постановка проблеми. Україна має за мету інтегруватися до європейського та світового освітнього простору і стати повноправним його членом. Сучасні вимоги вітчизняної освіти націлені на те, щоб виховати фахівця нового рівня, який мав би можливість вільно конкурувати з випускником європейської вищої школи та всебічно відповідати запитам суспільства. Адже і європейська, і провідна світова освітня школа вважає саме компетентнісний підхід пріоритетним напрямком розвитку сучасної освіти.

Проблема підготовки спеціаліста у вищій школі полягає у «вирощуванні» студентів – майбутніх фахівців, – які володіли б певними компетентностями, що мають у своєму складі відповідні компетенції. Тому питання з'ясування сутності понять «компетентність» і «компетенція» науковцями різного фаху різних країн на сучасному етапі розвитку суспільства є очевидним.

Аналіз досліджень і публікацій. Вперше поняття «компетенція» було запропоновано у 1965 році американським лінгвістом Н. Хомським, який трактував його як знання своєї мови тими, хто